

Александар КРСТИЋ*

Историјски институт
Београд

ИСТОРИЈА ЈЕДНЕ КАРТОГРАФСKE ЗАБЛУДЕ – ЕРШОМЉО (ВРШАЦ) НА СТАРИМ ГЕОГРАФСКИМ КАРТАМА

Анстракт: У раду се анализирају старе географске карте, настале од осмадесетих година XV до половине XVIII века, на којима су приказани тврђава или насеље Ершомљо. Иако је овај јужнобанатски град после пада под османску власт (1552) током друге половине XVI столећа трајно променио име у Вршац, Ершомљо је и даље упорно приказиван у бројним картографским публикацијама насталим у западној Европи у наведеном периоду. Услед погрешног преузимања података са старих карата и непознавања савремене географије европске Турске, па тако ни Баната, Ершомљо је на анализираним картама најчешће лоциран знатно источније, некада и на саму границу Баната према Трансилванији и Влашкој. Од друге половине XVII века, а посебно у време Великог бечког рата, на европским географским картама почиње да се појављује и Вршац. Међутим, на неким картама из овог периода механички су преношени подаци са старијих карата, па је паралелно с Вршцем учтаван и Ершомљо.

Кључне речи: Вршац, Ер(д)шомљо, Банат, географска карта, Лазарева карта (Tabula Hungariae).

Abstract: The paper analyses old geographic maps, created from the 1480s until the mid-18th century, which show the fortress or settlement of Éršomlyó. Although this south Banat town, after its fall under Ottoman rule (1552) permanently changed its name into Vršac in the second half of the 16th century, Éršomlyó was still persistently shown in numerous cartographic publications created in Western Europe in this period. Due to erroneous copying of data from old maps and the lack of knowledge about the contemporary geography of European Turkey, including Banat, in the analysed maps Éršomlyó is most often located much more eastward, sometimes on the very border of Banat towards Transylvania and Wallachia. From the second half of the 17th century, particularly at the time of the Great Turkish War, Vršac also began to appear in European geographic maps. However, data from older maps were mechanically transferred to some maps from this period, and Éršomlyó was inscribed in parallel with Vršac.

Keywords: Vršac, Ér(d)somlyó, Banat, geographic map, Lázár's map (Tabula Hungariae).

* aleksandar.krstic@iib.ac.rs

Средњовековно насеље Ердшомљо или Ершомљо,¹ које је лежало у подножју истоимене тврђаве на Вршачком брегу, имало је статус трговишта (*oppidum*) још у првој половини XIV века. Ипак, и поред повољног географског положаја на путевима који су спајали Темишвар са скелом у Хараму (Банатска Паланка) и са Београдом, насеље се није брзо развијало као привредни и урбани центар. Његовој стагнацији током друге половине XV и прве половине XVI столећа свакако су доприносили све чешћи упади турских акинција на подручје јужног Баната, док су се истовремено интензивирале сеоба Срба на ове просторе.²

Османско освајање Баната 1552. године означило је велику прекретницу у развоју насеља под Вршачким брегом. Према првом османском попису Темишварског санџака, спроведеном 1554. године, „варош Шемлик“, седиште истоимене нахије, била је насељена српским становништвом.³ У следећа два пописа Темишварског санџака из 1569. и 1579/1580. године, насеље се бележи као „варош Шемлик, друго име Вршац“.⁴ Стари мађарски назив је после тога у потпуности пао у заборав, док је ново српско име овог банатског града остало до данас. У раздобљу од првог османског пописа Темишварског санџака 1554. године до посете Евлије Челебије Вршцу 1665. године, ова варош се полако трансформисала у урбано насеље оријенталног типа, у коме је подигнута омања четвороугаона паланка. Она је преузела војну функцију старе камене тврђаве на Вршачком брегу.⁵ Бројност Срба, који су остали претежни део становништва Вршца у другој

¹ Somlyó је мађарски ороним, односно назив за (огољени) врх, планину, брег. Насеља Érdšomlyó („Шумовити“ или „Горски Шомљо“) и Mezősomlyó („Пољски Шомљо“ – Шемљуг, код садашњих места Шемлаку Маре и Гатаја у румунском Банату северно од Вршца) добила су своја имена према природним карактеристикама рељефа. О топонимима Ердшомљо и Мезешомљо видети: А. Крстић, *Између брега и рута: Ер(д)шомљо – Вршац у средњем веку*, Београд 2019, 11–13, с одговарајућом литературом.

² О средњовековној историји насеља Ер(д)шомљо видети детаљно: А. Крстић, *Између брега и рута*, 23–148. О вршачком утврђењу видети: М. Брмболић, *Вршачки замак*, Београд 2009.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (даље: BOA), İstanbul, *Tapu tahrir defterleri* (даље: TD) no. 290, 368–369; А. Крстић, *Између брега и рута*, 144–145.

⁴ *Varoš-i Şemlik, nam-i diğer Virşac*: BOA, TD no. 579, 289; T. Halasi-Kun, *Unidentified Medieval Settlements in Southeastern Hungary: Alba Ecclesia, Castrum Ér-Somlyó, Castrum Somlyó, and Maxond*, in: Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh, ed. Gy. Káldy-Nagy, Budapest 1976, 298–299; P. Engel, *A Temesvári és Moldovai szandzsák törökori települései (1554–1579)*, Szeged 1996, 118; O. Zirojević, *Panonska urbana kultura*, Beograd 2015, 12–13; А. Крстић, *Између брега и рута*, 11.

⁵ BOA, TD no. 290, 368–369; TD no. 579, 289–292; E. Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, prevod i komentar H. Šabanović, Sarajevo 1979, 542; O. Zirojević, *Turci u Podunavlju*, I, Pančevo 2008, 153–154; иста, *Panonska urbana kultura*, 12–13, 15.

половини XVI и првој половини XVII века значајна је и за разумевање важне улоге коју су Вршац и Вршчани, предвођени владиком Теодором, имали у српском устанку у Банату 1594. године.⁶ Штавише, османски извори сведоче да су не само пре, него и после Банатског устанка и масовног српског учешћа у антитурским борбама током Дугог рата (1593–1606), Срби и даље били веома присутни у вршачком гарнизону, нарочито међу мартолозима и коњаницима.⁷

Дуго времена пошто је пао под османску власт, и након што је трајно променио име у Вршац, Ершомљо је наставио да „живи“ на географским картама које су штампане широм Европе. Иако то картографско трајање Ершомља највећим делом не припада средњем веку – у питању је период од друге половине XVI до прве половине XVIII столећа – оно је имало мало, или нимало заједничког са нововековним Вршцем. Била је то једна дуготрајна и упорна картографска заблуда, која се изнова и изнова понављала, а која је заправо сведочила о непознавању географије европских провинција Османског царства у западној Европи. У наставку овог рада приказаћемо како је та заблуда настала, како се одржавала и мењала у бројним европским картографским издањима све до времена када је Банат укључен у границе Хабзбуршке монархије 1716. године, па и извесно време после тога. Иако је за ову прилику било немогуће наћи и прегледати све картографске публикације на којима је приказан Ершомљо од друге половине XV до средине XVIII века, велики број старих географских карата у које смо имали увид пружа могућност да се поуздано прати и опише ова појава.

Најстарија картографска и ликовна сведочанства о вршачком утврђењу налазе се на неколико географских карата из позног средњег века. У једном рукописном зборнику Птоlemeјеве *Географије*, допуњеном савременим географским картама, који је почетком последње деценије XV столећа у Фиренци израдио Немац Хенрих Мартел, постоји и карта Балканског полуострва.⁸ Мартел је био повезан са фирентинском картографском

⁶ А. Ивић, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско-поморишке границе (1703)*, Нови Сад 1929, 196–206; *Историја српског народа*, III/1, ур. Р. Самарџић, Београд 1993, 226–247 (Р. Самарџић); С. Ћирковић, *Устанак банатских Срба*, Рад Музеја Војводине 37–38 (1995–1996) 239–245; С. Катић, *Кнежевачко Потисје под турском влашћу*, у: *Историја Новог Кнежевца и околине*, ур. В. Крстић, Нови Кнежевац 2003, 173–180.

⁷ То се види из више османских пописа, насталих 1591. и у периоду између 1607. и 1634. године: К. Hegyi, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, III, Budapest 2007, 1371–1376.

⁸ О немачком картографу из Нирнберга Хенриху Мартелу, који је живео и радио у Фиренци, видети: С. Greppi, *Martello (Hammer)*, *Enrico (Heinrich)*, in: *Dizionario Biografico degli Italiani*, LXXI, Roma 2008, 75–77, с детаљном библиографијом.

радионицом Франческа Роселија, који је између 1480–1484. године боравио у Угарској, где је израђивао географске карте за краља Матију Корвина. Иако Роселијева карта Угарске није сачувана, сматра се да је њене податке искористио Мартел у својим картографским делима.⁹ На поменутој карти уцртане су две тврђаве с називом Шемљуг на простору данашњег Баната, североисточно од Београда. Прва од њих и даља од Београда – *Semglug magna* – одговарала би Мезешомљу (Шемљугу у румунском Банату), док би друга, позиционирана југозападно од ње и ближа Београду – *Semglug parva* – представљала Ершомљу, односно Вршац.¹⁰

Друга верзија исте карте постоји у кодексу *Insularium illustratum Henrici Martelli Germani*, који је сачуван у неколико примерака.¹¹ На примерку из Шантија у Француској, чији снимци су нама били доступни, међу више других тврђава на банатском подручју приказане су и *Semglucz magna* и *Semglucz parva* (слика 1). Већина утврђења представљених на овој карти на простору данашњег Баната погрешно је лоцирана или именована, па је такав случај и са два Шемљуга. *Semglucz magna* је постављен северно од свог „малог“ имењака, а између њих је уцртан и један планински ланац, који највероватније представља Вршачке планине.¹² На обе верзије Мартелове карте „Мали Шемљуг“ је приказан као равничарско утврђење, за разлику, рецимо, од Београда и Жрнова који су смештени на брегове, односно брда. Када се има на уму да се тврђава на брегу код Мезешомља у позном средњем веку називала *Kissomlyó* (тј. Мали Шомљо), може се закључити да је Мартел заправо побркао то и вршачко утврђење, односно да их је пермутовао. Ипак, поменуте Мартелове карте су драгоцене не само због чињенице да се ради о најранијим познатим картографским приказима Ершомља и Мезешомља (Киш Шомља), већ и стога што сведоче да су облици имена „Велики“ и „Мали Шемљуг“ већ били у употреби у то време.

⁹ R. Almagià, *On the Cartographic Work of Francesco Rosselli*, *Imago Mundi* 8 (1951) 27–34; F. Banfi, *Two Italian maps of the Balkan Peninsula*, *Imago Mundi* 11 (1954) 24–25, 27, 30–31.

¹⁰ *Cosmographia Jacobo Angelo interprete, cum tabulis Henrici Martelli Germani*, Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, *Codex Magliabechianus* XIII, 16, fol. 120v–121; фототипско издање: *Ptolomei Cosmographia*, A. I. Fontana, S. Gentile, A. Cattaneo, Firenze 2004. Црно-бели снимак дела ове карте на којој се види *Semglug parva* у: *Србија и суседне земље на старим географским картама*, Београд 1991, 33, 36.

¹¹ R. Almagià, *On the Cartographic Work of Francesco Rosselli*, 31; F. Banfi, *Two Italian maps*, 27; N. Bouloux, *L'Insularium Illustratum d'Henricus Martellus*, *The Historical Review La Revue Historique* 9 (2012) 77–94.

¹² Bibliothèque du château de Chantilly, *Insularium illustratum Henrici Martelli Germani*, Ms 698 (Ms 483), fol. 64v–65.

Сви утврђени градови на Мартеловим картама представљени су врло типски, углавном са једном, две или три куле повезане зидним платнима, тако да се на основу тих приказа не могу изводити закључци о стварном изгледу утврђења. Ипак, стицајем околности, примењена стилизација у случају вршачког замка заиста одговара његовом реалном изгледу – на једном крају утврђења налази се виша кула (донжон) а на другом крају једна нижа кула, које су међусобно спојене зидом.

За прву сачувану географску карту Угарске, Лазареву карту штампану 1528. године под називом *Tabula Hungariae*, материјал је прикупљан још половином друге деценије XVI века. На широком простору између Дунава и Тамиша, који протиче кроз велико језеро на чијем острву се налази Бечкерек, уцртане су две тврђаве – *Mesesomlo* и *Ersomlo*. Између језера и поменутих тврђава налази се *Campus Maxons*, који одговара Делиблатској пешчари.¹³ Док је Мезешомљо представљен као тврђава у равници, Ершомљо, тј. Вршац је приказан као утврђени град на врху брда са једном истакнутом централном и три мање бочне куле са шиљастим крововима (слика 2).¹⁴ Занимљиво је да су на Лазаревој карти обе ове тврђаве приказане као знатно веће од већине других утврда не само на простору Баната, укључујући и Темишвар, него и шире. То свакако не одговара ни реалној величини утврђења у Шемљугу и Вршцу, а ни њиховом војном значају у последњим деценијама XV и првим деценијама XVI столећа.¹⁵ Објашњење за такав приказ на Лазаревој карти за сада није могуће дати. Лазарева карта је до почетка XVII века имала још шест

¹³ А. Крстић, *Између брега и пута*, 23, 126.

¹⁴ *Tabula Hungarie ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigonien(sis) Cardin(alis) Secretariu(m) viru(m) exp(er)tum congesta*, Ingolstadt 1528; факсимил: *Lázár Magyarország térképének (1528)*, Budapest 1998. О Лазаревој карти и њеним творцима постоји бројна литература, из које издвајамо: L. Irmédi-Molnár, *The Earliest Known Map of Hungary*, *Imago Mundi* 18 (1964) 53–59; *Lazarus Secretarius: The First Hungarian Mapmaker and His Work*, ed. L. Stegena, Budapest 1982; J. Калић, *Најстарија карта Угарске Tabula Hungariae*, *Зборник радова Византолошког института* 24–25 (1986) 423–436; Г. Томовић, *Територија Србије на картама до 1600. године*, у: *Србија и суседне земље на старим географским картама*, Београд 1991, 37–38, 42–43; Zs. Török, *Renaissance Cartography in East-Central Europe, ca. 1450–1650*, in: *History of Cartography* III, *Cartography in the European Renaissance*, ed. D. Woodward, Chicago–London 2007, 1820–1828. Није нам била доступна монографија K. Plihál, *The Tabula Hungariae..., Ingolstadt, 1528, Map and its Afterlife in the Light of Previous and Current Research*, Budapest 2013.

¹⁵ Ершомљо је заправо био најмање од утврђења на простору Северинског баната финансираних из краљевске касе почетком XVI века, видети: А. Крстић, *Између брега и пута*, 123–124.

издања са више подиздања штампаних у Венецији, Риму и Бечу.¹⁶ За нашу тему значајно је римско издање из 1559. године, приписано Антонију Лафрерију, на којем је већина вињета тврђава с Лазареве карте замењена кружићима. Међу ретким тврђавама које су и на овој карти представљене вињетама су Ершомљо и Мезешомљо.¹⁷

Подаци са Лазареве карте касније су преузимајући на већем броју других географских карата. Приликом преузимања тих података дошло је до значајних грешака, и то баш у случају Вршца и Шемљуга. Наиме, Лазарева карта *Tabula Hungariae* је оријентисана у правцу североисток–југозапад, односно заротирана је око 45–50° према истоку у односу на уобичајену оријентацију у правцу север–југ.¹⁸ Карта је у одређеној мери деформисана, више према рубним зонама. Картографи који су током XVI и XVII века користили Лазареву карту били су свесни њене неуобичајене оријентације, али и поред тога често нису правилно преносили њене податке у своје публикације. Такав случај био је и са овим банатским градовима сличног имена. Једно од објашњења за ту појаву могло би бити у томе да Ершомљо и Мезешомљо, који су убрзо пали под османску власт, нису били довољно познати европским картографима. Они су, уосталом, правили крупне грешке и када су са старих карата преузимали картографски материјал који се односи на Балканско полуострво.¹⁹ Осим тога, Ершомљо је током друге половине XVI века дефинитивно променио своје име, па је временом потпуно заборављено да је то био стари назив Вршца.

¹⁶ G. A. Valvassore, *Nova descriptio totius Vngariae*, Venezia 1553. (део ове карте који приказује Банат и Ершомљо објављен је у: М. Брмболић, *Вршачки замак*, 10); J. Zsámboky, *Vngariae Tanst[etteriana] descriptio nunc correctae*, [Vienna] 1566; римска издања П. Лигорија (Pirro Ligorio), А. Лафрерија (Antoine du Pérac Lafréry/Antonio Lafreri), М. Трамецина (M. Tramezzino), К. Дучетија (Claudio Duchetti) и Ђ. Орланда (Giovanni Orlandi) настала су између 1558. и 1602. године. О свим овим издањима датаљније видети: B. Bak, *Roman editions of the Lazarus Maps*, *Studia Cartologica* (Térképészeti Tanulmányok) 13 (2006) 31–42; L. Stegena, *Editions of Lazarus's Map*, in: *Lazarus Secretarius*, 16–19; такође и на: <https://lazarterkep.oszk.hu/en/terkepismertetok/editions-16th-century-ii>.

¹⁷ [Antonio Lafreri?], *Nova descriptio totius Hungariae*, Roma 1559.

¹⁸ То је можда резултат употребе Птолемејеве конусне или Стабиус-Вернерове кардиоформне пројекције: L. Irmédi-Molnár, *The Earliest Known Map*, 54–58; G. Timár, G. Molnár, B. Székely, K. Plihal, *Orientation of the Map of Lazarus (1528) of Hungary – Result of the Ptolemaian Projection?*, in: *Cartography in Central and Eastern Europe*, eds. G. Gartner, F. Ortig, Berlin–Heidelberg 2010, 487–496; Т. Гаудењи, М. Јовановић, *Лазарева карта Угарске*, *Зборник радова Географског института САНУ „Јован Цвијић“* 62/2 (2012) 119–124.

¹⁹ Г. Томовић, *Територија Србије на картама до 1600. године*, 36–43; Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља од почетка XVI до краја XIX века*, у: *Србија и суседне земље на старим географским картама*, Београд 1991, 55–56.

Већ на карти Пољске и Угарске Такома Гасталдија из 1548. године дошло је до деформисања због неразумевања оријентације Лазареве карте. Тако је Ершомља (*Ersonlio*), означен вињетом тврђаве као и други утврђени градови, приказан источно од Мезешомља и југоисточно од Карансебеша, а северно од Мехадије.²⁰ Ова карта била је подлога за карту Пољске и Угарске Ђиролама Русчелија из 1598. године, на којој су поновљене исте грешке у положају Ершомља и других банатских градова.²¹

Исти је случај и са географском картом Угарске Волфганга Лацијуса из 1556. године. Лацијус је у великој мери преузимао картографски материјал са Лазареве карте, истовремено оштро критикујући њену деформисаност.²² Међутим, управо су специфична оријентација и деформисаност Лазареве *Tabula Hungariae* завеле Лацијуса, па на његовој карти градови *Mesosomlo* и *Ersomlo* нису смештени јужно од Темишвара, већ су померени у планине источно од Карансебеша. Под утицајем Лазареве карте, они су приказани као већа и значајнија утврђења од многих других тврђава и утврђених градова са подручја Баната, Трансилваније и других крајева Угарске. Стилизација Ершомља као масивног замка са четири куле и зградом између њих, која изгледа као палата, нема много заједничког са стварним изгледом вршачког утврђења. Истовремено, Вршачке планине испод којих су приказане шуме и са источне и са западне стране, остале су без икаквог објекта. Већ на Лацијусовој карти, на простору између Вршачких планина и Дунава, унет је натпис *Ratzenland/Rasciani*, који сведочи о доминантном српском присуству на простору јужног Баната половином XVI столећа (слика 3).²³ Овакви натписи појављиваће се потом на још неколико карата из друге половине XVI и из XVII века.

Лацијусова карта Угарске била је подлога за карту ове земље коју је у Антверпену израдио Абрахам Ортелијус 1572. године, и која је потом имала више издања.²⁴ У ликовном смислу, Ортелијусова карта је другачије стилизована, али су подаци и натписи преузети с Лацијусове

²⁰ Giacomo Gastaldi, *Polonia et Hungaria Nova Tabula*, Venezia 1548.

²¹ Girolamo Ruscelli, *Polonia Et Hungaria Nuova Tavola*, Venezia 1598.

²² О Лацијусу видети: M. Kratochwill, *Lazius, Wolfgang*, in: *Neue Deutsche Biographie* 14, Berlin 1985, 14–15; R. W. Karrow, *Mapmakers of the Sixteenth Century and Their Maps: Bio-Bibliographies of the Cartographers of Abraham Ortelius, 1570*, Chicago 1993, 334–343.

²³ Wolfgang Lazius, *Karte des Königreichs Ungarn 1556. Regni Hungariae Descriptio Vera*, Vienne 1556.

²⁴ Abraham Ortelius, *Hungariae descriptio, Wolfgango Lazio Auct[ore]*, Antwerp 1572, 1579, 1580, 1584, 1612. О Ортелијусу видети и: *Abraham Ortelius and the First Atlas: essays commemorating the quadricentennial of his death, 1598–1998*, eds. M. van den Broecke, P. van der Krogt, P. Meurer, Houten 1998.

карте. Када су у питању Ершомљо и Мезешомљо, разлика је у томе што нису уцртани на брдима на граници с Влашком, већ у равници испод њих, али су и даље источно од Карансебеша, и северно од Голупца.

Матеус Зинд је 1567. године такође израдио карту Угарске.²⁵ Ова географска карта рађена је под утицајем Лацијусове карте – садржи грбове приказаних земаља, текстове који се односе на битке, има исти или врло сличан положај насеља и на исти начин уцртане водотокове. Зиндова карта је опремљена богато исцртаним вињетама, које приказују битке, пастире, Турке у кочијама, ловце, дивље животиње, шуме, лађе на рекама. Вињете градова су другачије него на Лацијусовој карти, а у неким случајевима намеће се закључак да су рађене према реалним представама (на пример, тврђава Бечкерек на острву у језеру које стварају Бегеј и Тамиш заправо приказује изглед тврђаве Бечеј). На врховима тврђава на османском подручју уцртан је полумесец. Мезешомљо и Ершомљо су опет источно од Карансебеша, према Карпатима и граници с Влашком (слика 4).

Ова карта била је подлога за бројне касније географске карте.²⁶ Међу њима треба издвојити карту Угарске Јакоба фон Сандрата из 1664. године због занимљиве ликовне представе тврђаве Ершомљо. Иако шематизована, као и сви други прикази утврђења на овој карти, и у основи преузета од Зинда, она ипак има извесне сличности са стварним изгледом вршачког утврђења. Наиме, на десној страни тврђаве, која се налази на брегу, уздиже се висока кула, поред које је једна нижа. Лево од донжон куле, поред зидног платна, налази се масивна зграда, која по положају подсећа на палату у вршачком замку. Коначно, на крајњој левој, западној

²⁵ Matthias Zündt, *Nova totius Ungariae descriptio accurata diligens desumpta ex pluribus aliorum editis cosmographicis chartis et typis aereis incisa a Matthia Cynthio Norimbergensi Anno a Christo nato MDLXVII*.

²⁶ Claes Janszoon Visscher, *Nova et recens emendata totius Regni Ungariae una cum adiacentibus et finitimis regionibus*, Amsterdam 1624; Nicolas Berey, *Carte de Haute et Basse Hongrie Transilvanie Sclavonie, Croatie, et Dalmatie Dessinee sur les lieux par un Gentilhomme Hongrois*, Paris 1663; Cornelis Danckerts, *Nova et recens emendata totius Regni Ungariae una cum adjacentibus et finitimis regionibus excudebat C. Danckertz*, Amsterdam 1657; изд. Dancker Danckerts 1663. (ова карта је суштински рађена према Зинду, али поједностављено, без илустрација и вињета); Frederick de Wit, *Novissima et emendata delineatio Hungariae una cum adjacentibus et finitimis regionibus*, Amsterdam circa 1668. (карта је рађена према Данкертсу, суштински према Зинду, али поједностављено, без илустрација и вињета); Wilhelm Pfann, Johann Hofmann, *Neüe und richtige abbildung dess gantzen Königreichs Ungarn sampt denen daran stossenden Ländern*, Nürnberg 1680? (Ершомљо је приказан као велика тврђава на брду са једном великом централном и четири мање куле).

страни утврђења приказана је једна нижа кула, која личи на округлу кулу вршачког замка (слика 5).²⁷

У великом атласу Абрахама Ортелијуса своје место нашла је и географска карта Угарске коју је израдио мађарски картограф Јанош Жамбоки (1579).²⁸ На овој карти је Максондско поље (*Campus Maxons*), које одговара Делиблатској пешчари, померено између Бечкеречког језера и Темишвара. Јужно од поља Максонд поред Дунава уписано је *Rigo mezo*, што је мађарски назив за Косово поље (*Rigómező*). На овим пољима нацртана су два пара јелена, свакако према опису Николе Олаха у делу *Hungaria* (1536).²⁹ Између Београда и Голупца је Видин, а преко пута њега Оршава. Ершомљо је источно од Бечкеречког језера, јужно од Карансебеша и северно од тврђаве Ласловар (*S. Lasla*), која је преко пута ушћа Ибра.³⁰ Ершомљо се налази на брегу, а Мезешомљо источно од њега у равници (слика 6). Ова карта била је подлога за карту Угарске Матијаса Квада (1592). Та географска карта је ликовно поједностављена у односу на ону из Ортелијусовог атласа, па је већина вињета тврђава замењена кружићима, док су малобројне преостале вињете тврђава поједностављене (као што је то био случај с Београдом). Ершомљо је такође приказан кружићем и постављен на врх једног брда.³¹

²⁷ Jacob von Sandrart, *Neue Land-Tafel von Hungarn und dessen incorporirten Königreichen und Provinzen: auß den besten Mappen verfertigt und gebessert*, Nuremberg 1664. За реконструкцију изгледа вршачког утврђења видети: М. Брмболић, *Вршачки замак*, 110–111; А. Крстић, *Између брега и пута*, 61.

²⁸ *Ungariae Loca Praecipua Recens Emendata atque Edita, per Ioannem Sambucum Pannonium, Imp. Ms. Historicum*. 1579, in: *Theatrum Orbis Terrarum Abrahami Ortelii*, Antwerpen 1581, 1584, 1612. Основни подаци о Жамбокијевом животу и раду: W. Harms, *Sambucus, Johannes*, in: *Neue Deutsche Biographie* 22, Berlin 2005, 405–406.

²⁹ Никола Олах, потоњи канцелар и острогонски надбискуп (1553–1568), у свом делу *Hungaria* из 1536. године навео је да се између Дунава и Тамиша могу видети две тврђаве – Ершомљо на гори поред поља Максонд и Мезешомљо према Темишвару. На Олахов опис Шемљуга и Вршца по свему судећи је утицао њихов ликовни приказ на Лазаревој карти *Tabula Hungariae*. Пошто су се подунавске тврђаве већ више година налазиле под влашћу Турака, Олах наводи да ни Угрима, али ни Турцима није било безбедно ловити у том крају богатом јеленском дивљачи: Nicolaus Oláh, *Hungaria*, in: *Adparatus ad historiam Hungariae*, ed. M. Bél, Posonii 1735, 31; А. Крстић, *Између брега и пута*, 126–127.

³⁰ Ласловар је тврђава коју је краљ Жигмунд подигао 1428. године насупрот Голупцу; њени остаци налазе се код данашњег места Коронини: А. Крстић, *Из историје средњовековних насеља Југозападног Баната (15. век – прва половина 16. века)*, Зборник Матиче српске за историју 73 (2006) 46–47, с ранијом литературом.

³¹ Matthias Quad, *Hungariae loca precipua recens emendata, atque edita pera Ioannem Sambucum Pannonium ...*, Cologne 1592, 1600.

На карти Угарске у Атласу Герхарда Меркатора (1585) Мезешомљо је уцртан у пољу југоисточно од Темишвара, а Ершомљо на брду (планини) југоисточно од Мезешомља, јужно од Карансебеша и северно од Голупца, на самој граници с Влашком. Карта постоји у више црно-белих и бојених верзија. У равници са јужне и југоисточне стране брда на коме се уздиже тврђава Ершомљо налази се шума. Ершомљо је представљен као утврђење са три куле – највишом централном и две бочне, док у верзији из 1607. године постоје само једна централна и десна бочна кула.³² Ова карта је такође послужила као предлог за више других карата.³³ На Меркаторовој карти Влашке, Србије, Бугарске и Романије (1589) Ершомљо и Мезешомљо смештени су на брда југоисточно од Темишвара. Ершомљо, који је јужно од Карансебеша, а северно од Оршаве, представљен као тврђава са три куле (слика 7).³⁴ Нешто је другачија стилизација на црно-белој карти Јодока Хондиуса из 1607. године – Ершомљо је тврђава с једном, а Мезешомљо са три куле. Тврђаве су смештене на два скоро спојена брда.³⁵

Ершомљо је приказан и на већем броју географских карата које је израдила радионица француског картографа Николаса Сансона током друге половине XVII и почетка XVIII столећа. На карти тока Дунава тврђаве Мезешомљо и Ершомљо представљене су са по једном кулом са полумесеком и налазе се на врховима брда (планинског ланца) у линији југоисточно од Темишвара. За Ершомљо је погрешно написано *Człomla*.³⁶

³² Gerard Mercator, *Hungaria*, in Gerardi Mercatoris *L'Atlas ou Méditations Cosmographiques de la Fabrique du Monde et Figure diceluy*, Amsterdam 1585, 1595, 1630. Изд. J. Hondius: *Atlas minor Gerardi Mercatoris, a I. Hondio plurimis aeneis tabulis auctus et illustratus. Amsterodami Excusum in aedibus Iudoci Hondij, venunt etiam apud Cornelii Nicolai, item apud Ioannem Ianssoniu Arnheimi*, Amsterdam 1607, cca 1610, 1613–1616.

³³ John Speed, *The Mape of Hungari*, London 1626; Willem Janszoon Blaeu, Johannes Blaeu, *Hungariae Regnum*, Amsterdam 1640; Johannes Janssonius, *Hungariae Regnum*, Amsterdam 1666; [Аноним], *Hungariae Regnum*, [s. d.] (црно-бела варијанта); Peter Schenk, Gerard Valk, *Hungariae Regnum*, Amsterdam 1690.

³⁴ Gerhard Mercator, *Walachia, Servia, Bulgaria, Romania*, Amsterdam 1589; ed. J. Janson, Amsterdam 1631. Ову карту издавали су и: Willem & Johannes Blaeu, Amsterdam 1647; Pieter Schenk, Gerard Valk, Amsterdam 1670–1720.

³⁵ Jodicus Hondius, *Wallahia, Servia, Bulgaria Romanania*, in *Atlas minor Gerardi Mercatoris, a I. Hondio plurimis aeneis tabulis auctus et illustratus. Amsterodami Excusum in aedibus Iudoci Hondij, venunt etiam apud Cornelii Nicolai, item apud Ioannem Ianssoniu Arnheimi*, Amsterdam 1607.

³⁶ Nicolas Sanson, *Cours du Danube*, Paris 1665, издање и у: Guillaume Sanson, *Cartes et Tables de la Geographie Ancienne et Nouvelle ou Methode pour s'Instruire Avec facilite de la Geographie, et Connoistre des Empires, Monarchies, Royaumes, Etats, Republiques, et Peuples ...*, Paris 1697, 1709.

Када су поменуте тврђаве у питању, једина битнија разлика Сансонове карте Угарске и суседних земаља у односу на претходну карту је њихов изглед – имају по три куле, од којих је највиша централна (слика 8).³⁷ На карти Трансилваније *Ermsomlo* је померен на исток, на границу с Влашком.³⁸ На карти која приказује ратишта Великог Бечког рата, Ершомљо је тврђава на брегу са три куле на самој граници Влашке и Трансилваније.³⁹ Коначно, на карти Европске Турске Мезешомљо и Ершомљо представљени су тачкицама, на врховима брда. Пошто је ситнија размера карте, мање је и приказаних топонима у Банату.⁴⁰

Сансоновим картама врло је блиско још неколико географских карата из тог периода. На карти Угарске и суседних земаља Ђакома Росија тврђаве Мезешомљо и Ершомљо представљене су са по три куле на врховима брда (планинског ланца) у линији југоисточно од Темишвара.⁴¹ На карти тока Дунава Јохана Баптиста Хомана Мезешомљо је приказан кружићем у равници испод планина, а Ершомљо (*Ersomollo*) као тврђавица између планина с једном вишом кулом са шиљком на врху.⁴² По начину на који је приказан Ершомљо овим картама је блиска, само поједностављена и карта Угарске Џонаса Мура. На њој је мало картографских елемената, а Мезешомљо и Ершомљо су југоисточно од Темишвара. Први се налази у равници, а Ершомљо на брегу с једном вишом кулом и зидом. Западно од њега је Бечкеречко језеро.⁴³

Велике сличности у приказима Баната и банатских градова, укључујући и Ершомљо на бројним картама различитих картографских кућа у периоду од друге половине XVI до прве половине XVIII века не треба да чуде ако се зна да су велики издавачи у западној Европи

³⁷ Nicolas Sanson, *Hungrie, Transilvanie, Esclavonie, Croacie, Bosnie, Dalmacie*, Paris 1665, издање и у: Guillaume Sanson, *Cartes et Tables*, 1697, 1709.

³⁸ Nicolas Sanson, *Principaute de Transilvanie*, Paris 1694, издање и у: Guillaume Sanson, *Cartes et Tables*, Paris 1697.

³⁹ N. Sanson, Pierre Mortier, *Theatre de la Guerre en Hongarie Transilvanie etc*, Amsterdam 1693, 1700. По начину на који приказује Банат и Ершомљо претходнима је слична и карта: Nicolas Sanson, *La Partie Septentrionale de la Turquie en Europe*, у: Guillaume Sanson, *Cartes et Tables*, 1697, 1709.

⁴⁰ Nicolas Sanson, *L'Empire des Turqs en Europe*, Paris 1665; издање и у: Guillaume Sanson, *Cartes et Tables*, 1697, 1709. Овој карти блиска је: Alexis-Hubert Jaillot, *Le Royaume de Hongrie et les Etats qui en ont este sujets et qui font presentement la Partie Septentrionale de la Turquie en Europe*, Paris cca 1700.

⁴¹ Giacomo Giovanni Rossi, *Il Regno D'Ungaria Transilvania, Schiavonia, Bosnia, Croatia, Dalmatia ...*, Rome 1683, 1688.

⁴² Johann Baptist Homann, *Fluviorum in Europa principis Danubii cum adjacentibus regnis nec non totius graeciae et archipelagi novissima tabula*, Nürnberg 1705–1714.

⁴³ Jonas Moore, *Hungaria*, London 1681.

(Антверпену, Паризу, Лондону и Нирнбергу) међусобно размењивали, копирали и куповали штампарске плоче. Тако је дуготрајно прештампавање географских карата југоисточне Европе, уз мање графичке и стилске промене на њима, било одраз одсуства унапређења географских знања о овим крајевима на западу европског континента.⁴⁴

Карта Угарске Мартина Штира из 1664. године је прва географска карта ове земље после Лацијусове која показује извесну оригиналност. На Штировој карти учртана су бројна непостојећа брда у виду кртичњака и у равничарском Банату, насупрот Београду и Смедереву, као и источно од Бечкеречког језера. Оно је приказано разуђеније него на ранијим картама и издужено у правцу североисток–југозапад, а Бечкерек није на острву, него на полуострву које се налази на западној обали језера. У равници југозападног Баната налази се натпис *RASCIA*, а тврђава *Ersomello* с једном истакнутом кулом са шиљастим кровом лежи у равници иза брда, доста источније од Темишвара. *Mesosomlo* је југоисточно од Ершомља, такође у равници (слика 9).⁴⁵ Изглед Бечкеречког језера према Штировој карти дат је на карти тока Дунава Пјера Мортијера, док су Ершомљо и Мезешомљо представљени тачкицама у равници источно од Максондског поља, а северно од Ласловара и Голупца.⁴⁶

На карти Угарске Георга Вишера и Матијаса Грајшера (1682), Мезешомљо и Ершомљо налазе се на два брда или планине источно од Карансебеша. Брдо на коме је Ершомљо је веће.⁴⁷

Ершомљо се може наћи на више географских карата које је израдио италијански картограф Ђакомо Кантели де Вињола са својим сарадницима током последњих деценија XVII века.⁴⁸ На карти Влашке и Молдавије Ершомљо је приказан као тврђавица на брегу у границама Влашке. Са југоисточне и јужне стране брега на коме је Ершомљо нацртана је шума, као на картама које преузимају податке од Меркатора и Виљема Блава (слика 10).⁴⁹ На карти тока Дунава од Београда до Црног

⁴⁴ Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља*, 59.

⁴⁵ Martin Stier, *Landkarten des Königreichs Ungarn...*, Wien 1664. О овој карти видети и: Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља*, 60, 65.

⁴⁶ Pierre Mortier, *Le Cours de Danube*, Amsterdam 1708.

⁴⁷ Georg Matthäus Vischer, Matthias Greischer, *Ungaria cum finitimis provinciis antiquitus nunc noviter et aucta edita*, Wien 1682.

⁴⁸ О Кантелију де Вињоли видети: Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља*, 66–69, где је наведена и ранија литература.

⁴⁹ Giacomo Cantelli da Vignola, Giacomo Giovanni Rossi, *Descrizione delli Principati della Moldavia, e Valachia tolta...*, Roma 1686, 1692.

мора Мезешомљо и Ершомљо налазе се на врховима брда југоисточно од Темишвара, означени тачкицама. За Ершомљо недостаје натпис, а облик Бечкеречког језера је као на Штировој карти.⁵⁰ На карти Угарске Ершомљо је мала тврђава с једном кулом на врху планине поред самог картуша са натписом. У равници западно од планине учртана је шума. Североисточно од Ершомља на брегу је Мезешомљо, означен тачкицом.⁵¹ Јужно од Ершомља на обали Дунава приказана је Уј Паланка (Нова, Банатска Паланка). На карти је учртано и Панчево поред Тамиша, али се поред ових реалних елемената налази и низ топонима преузетих са старих карата, и то у деформисаном облику (*Julick, Dombolanik, Haran, Orzona*, тј. Оршава насупрот Смедереву, Бечкеречко језеро и други).⁵² Коначно, на карти *Vngaria Occidentale* два натписа *Ersomlo* и *Ersomilo* налазе се један до другог поред тврђавице са једном кулом на брду, које је део планинског ланца југоисточно од Темишвара. Мезешомљо је северозападно од Ершомља. Распоред планина је као на Сансоновим картама, а Бечкеречко језеро као код Мартина Штира (слика 11).⁵³

На карти тока Дунава другог познатог италијанског картографа тога времена Винченца Коронелија, *Ersomlo* је само тачкица на *Campus Maxons (Marocz Feld)* уз десни део горње ивице мапе.⁵⁴

Ершомљо је приказан и на више географских карата које су израђене у радионици низоземског картографа Фредерика де Вита током друге половине XVII и почетком XVIII столећа. На карти тока Дунава Ершомљо је југоисточно од Мезешомља, који је југоисточно од Темишвара. Обе тврђаве приказане су на бреговима са по једном вишом централном и две ниже бочне куле са шиљатим крововима. Ершомљо је

⁵⁰ Giacomo Cantelli, Giacomo Giovanni Rossi, *Corso del Danubio da Belgrado fino al Mar Nero con la Provincie, che intorno al medesimo si trovano*, Roma 1684.

⁵¹ Giacomo Cantelli, Giacomo Giovanni Rossi, *L'Ungaria nuovamente descritta et accresciuta da varie notizie da Giacomo Cantelli da Vignola*, Roma 1686, 1692.

⁵² *Julick* и *Dombolanik* су деформисани и удвојени облик од *Dombo Julich* Лазареве карте, што се односи на тврђаву у Дубовцу на Дунаву. *Haran*, средњовековни Харам, приказан је знатно западније од Нове (Банатске) Паланке код које се заправо налазио. Видети: А. Крстић, *Из историје средњовековних насеља Југозападног Баната*, 41–44.

⁵³ Giacomo Cantelli, Giacomo Giovanni Rossi, Domenico de Rossi, *Vngaria Occidentale: descritta da Giacomo Cantelli da Vignola*, Roma 1689, 1692.

⁵⁴ Vincenzo Coronelli, *Corso del Danubio da Vienna sin' a Nicopoli*, објављена у: *Theatro della Guerra, Tomo III. Ungheria*, Venetia 1690, и у: *Atlante Veneto, nel quale si contiene la descrizione geografica, storica, sacra, profana, e politica, degl'imperi, regni, provincie, e stati, dell'universo... accresciuto di molte tavole geografiche, non piu publicate*, tomo I, Venetia 1693. О Коронелију видети: Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља*, 69–74.

на самој граници према Влашкој. И ова карта суштински потиче од Зиндове карте.⁵⁵ На другој варијанти ове карте Ершомљо и Мезешомљо приказани су на два брега југоисточно од Темишвара са по једном високом кулом, само што су границе Трансилваније и Влашке померене даље на исток. Међутим, на Де Витовој „најновијој“ карти Угарске преузета су решења која потичу још од Лацијуса, па су тврђаве Мезешомљо и Ершомљо смештене далеко источније од Карансебеша. Ершомљо је на брегу, има две куле и полумесец на врху оне леве.⁵⁶ На географској карти која приказује Угарску и земље југоисточне Европе, Де Вит је Ершомљо сместио југоисточно од Темишвара (који је, као и Београд, приказан као план модерног артиљеријског утврђења с бастioniма). Ершомљо и од њега севернији Мезешомљо представљени су као утврђења на брегу са по једном шиљатом кулом.⁵⁷

Карта дунавског тока Сигисмунда Биркена фон Бетулуса и Јакова фон Сандрата у основи понавља рељеф, ток река и положај насеља са ранијих карата (Лацијус, Зинд и други). Мезешомљо и Ершомљо су на два усмањена брда која се уздижу из равнице источно од Бечкеречког језера и југоисточно од Темишвара (од кога је равница одвојена планинама). Источно од Ершомља такође су планински ланци, а северно од њега шума у равници. Обе тврђаве на брду представљене су појединачним кулама са полумесеком на врху. На карти су убележене значајне битке с Турцима од XV века до актуелних борби у Бечком рату (1688). Тако је између Београда и Бечкеречког језера у југозападном Банату ознака за битку (укрштени мачеви) и натпис који се односи на Хуњадијеву одбрану Београда 1456, док је јужно од Ершомља ознака битке и референца на сукоб с Турцима 1476. године (битка код Пожежене, која је уцртана западније и означена као *Bozazin*).⁵⁸

⁵⁵ Frederick de Witt, *Danubius Fluvius Europæ Maximus a Fontibus ad Ostia*, Atlas Major Bd. 63, Tvl. 22, 23b, Amsterdam 1660, 1720. Овој карти веома је слична: Nicolaes Visscher, *Danubius fluvius Europæ maximus, a fontibus ad ostia*, Amsterdam 1690.

⁵⁶ Frederick de Wit, *Novissima et Emendata Delineatio Hungariae una cum adjacentibus et Finitims Regionibus*, Amsterdam circa 1668.

⁵⁷ Frederick de Wit, *Nova totius Hungariae, Transylvaniae, Serviae, Romaniae, Bulgariae, Walachiae Moldaviae, Sclavoniae, Croatiae, Bosniae, Dalmatiae maximeque partis Danubii fluminis descriptio*, Amsterdam 1682. Врло слична овој карти је: Gerrit van Schagen, *Theater Des Oorlogs in Hongarye Tussen De Keyserlyke en de Turken / Theatre de la Guerre en Hongrie entre les Imperiaux et les Turcs*, Deen Hague 1729.

⁵⁸ Sigmund Birken von Betulius, Jakob von Sandrart, *Danubius, fluviorum Europæ princeps cum omnibus accessoriis fluminibus, et quae alluit regnis, provinciis... a fonte ad ostia...*, Norimbergæ 1684 (карта је заправо нешто млађа, јер су на њој приказани и догађаји из 1688. године).

На карти Угарске и њој подложних земаља Филипа Лија (1686) Ершомљо и Мезешомљо су уцртани као кружићи у равници југоисточно од Темишвара.⁵⁹ На карти која приказује део средње и југоисточну Европу Јуста Данкертса Ершомљо је означен кружићем у равници и померен ка Влашкој, а налази се између два Мезешомља (од којих је један на самој влашкој граници).⁶⁰

На неколико старих географских карата Ершомљо је померен на саму границу Влашке. Тако су на карти Теодора Данкертса из друге половине XVII века Мезешомљо и Ершомљо померени знатно на југоисток од Карансебеша, у равницу испод планинског венца Карпата који чине границу према Трансилванији. Ершомљо (*Ersomelo*) је на самој граници Влашке, североисточно од Мехадије. Бечкеречко језеро је стилизовано према Штировој карти.⁶¹ Веома слична, с незнатно другачијом стилизацијом ознака за Мезешомљо и Ершомљо (тврђаве са три куле са шиљцима, од којих је средишња највиша) је и карта Угарске и суседних земаља Јохана Баптиста Хомана (слика 12).⁶² У односу на претходне, карта Трансилваније, Влашке, Молдавије и Бугарске Матеуса Зојтера разликује се само у томе што су тврђаве Мезешомљо (са једном) и Ершомљо (са три куле) смештене на врхове брда, односно планина.⁶³

Реални и савремени географски подаци, бар када је Вршац у питању, почели су да се појављују у западноевропској картографији у другој половини XVII века. Међутим, на читавом низу географских карата из тог времена и прве половине XVIII столећа ови савремени и тачни географски подаци мешани су са оним погрешним и застарелим, преузетим са старих карата. Тако се на бројним картама могу истовремено видети Вршац (мање или више тачно лоциран) и Ершомљо. Такав је случај на географској карти Угарске Клемента де Јонга (1662/1675). На њој је Вршац (*Varsat*) приказан северно од Београда, поред отоке која истиче из Бечкеречког језера и утиче у Дунав, док је Ершомљо приказан као мала тврђава с једном кулом на брду унутар

⁵⁹ Philip Lea, *A New Mapp of the Kingdom of Hungary and the States that have been Subject to it, which are at Present the Northern Parts of Turkey in Europe*, London 1686.

⁶⁰ Justus Danckerts, *Regni Hungariae, Graeciae et Moreae ac regionum quae et quondam fuere christiani... maximaeque partis Danubii fluminis*, Amsterdam [1688?]. Идентично је и на карти: Christoph Riegel, *Accurate Landkarte des Königreichs Hungarn*, Nürnberg 1700?

⁶¹ Theodor Danckerts, *Exactissima totius Danubii fluvii tabula et minores in eum influentes fluvii cum omnibus adjacentibus regionibus*, Amsterdam 1650–1690.

⁶² Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio*, Nürnberg cca 1715.

⁶³ Matthäus Seutter, *Transylvanicae, Moldaviae, Walachiae, Bulgariae*, Augsburg 1720–1740?

граница Влашке (*Walachia interior*). Он се налази источно од Карансебеша и Мезешомља, који је остао унутар граница Баната, тј. „Bulgariae“.⁶⁴ Најкарактеристичнији пример ове збрке налази се на карти Угарске Николаса Вишера из 1687. године, на којој су осим места *Varsat* између Београда и Бечкеречког језера, у банатској равници источно од њега приказана насеља *Ersomlo* и *Mesesomlo*, док су источно од Карансебеша учртане тврђаве *Mesemlo* и *Ersomlo*. Ова последња на брегу, на територији Влашке (слика 13).⁶⁵

На карти Фредерика де Вита која приказује Угарску и земље на које су се протезале претензије угарских краљева, *Ersomello* је тачка у шумовитој равници према граници с Влашком и Трансилванијом, јужно од Карансебеша и северно од Северина, док је Вршац са западне стране Бечкеречког језера, које има облик као на Штировој карти.⁶⁶ На још једној карти Угарске Јакоба фон Сандрата из времена Бечког рата, Вршац је приказан као на претходној карти, а Ершомљо као тачка на брду према Влашкој, док је Мезешомљо источно од њега, на самој граници Влашке.⁶⁷ На карти ратишта која је објављена у време следећег аустро-турског рата (1737) Николас де Фер је Вршац приказао као на претходним картама, а Ершомљо (*Ersomelle*) је означен кружићем у равници јужно од Лугоша. Мезешомљо (*Metzosemle*) је југоисточно од њега, означен кружићем на брду према Влашкој, чија је граница код Мехадије.⁶⁸

За разлику од карте Угарске Гијома Делила из 1703, на којој нема Вршца, већ само Ершомља (и Мезешомља), на његовој карти из 1742. године Вршац је учртан испод југозападог дела Бечкеречког језера, поред Тамиша који истиче из језера и улива се у Дунав. Као и на претходној карти, Ершомљо (*Ersomello*) је означен кружићем, у равници јужно од

⁶⁴ Clement de Jonghe, *Totius Regni Hungariae maximaeque partis Danubii fluminis una cum adjacentibus et finitimis regionibus*, Amsterdam [1662], in: *Tabula Atlantis*, 1675.

⁶⁵ Nicolaus Visscher, *Totius Regni Hungariae et adjacentium Regionum Tabula a[nno] 1687 ob res bellicas inter Christianos et Turcas exacte correcta ac innumeris locis aucta*, Amsterdam [1687], 1690.

⁶⁶ Frederick de Witt, *Regni Hungariae et Regionem quae ei quondam suere unitae ut Transilvaniae, Valachiae, Moldaviae, Serviae, Romaniae, Bulgariae, Bessarabiae, Croatiae, Bosniae, Dalmatiae, Sclavoniae, Morlachiae, Ragusanae Reipublicae maximaeque partis Danubii fluminis novissima delineatio cum privilegio*, Amsterdam [cca. 1670], 1686.

⁶⁷ Jacob Sandrart, *Novissima et accuratissima toti Regni Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Bosniae, Serviae, Transilvaniae cum adjacentib. regnis et privincis tabula*, Nürnberg [1690].

⁶⁸ Nicolas de Fer, *Le theatre de la guerre sur les frontieres des deux empires depuis Vienne jusques à Constantinople ou se trouvent la Hongrie : la Transilvanie, la Valaquie, la Moldavie, l'Esclavonie, la Bosnie, la Servie, et la Bulgarie, la republique de Raguse, et partie de la Dalmatie de l'Albanie, et de la Romanie*, Paris 1737.

Лугоша и југозападно од Карансебеша, док је Мезешомљо (*Metzosemle*) југоисточно од њега, у равници на граници према Влашкој.⁶⁹ На карти Угарске и суседних земаља Јоакима Отенса Мезешомљо (*Meseseinlo*) је приказан на граници с Трансилванијом као тврђава с једном, а Ершомљо (*Ersomelo*) на граници с Влашком као тврђава с три куле, оба на брдима. Вршац је приказан два пута – као *Varsaz* југоисточно од Темишвара, на реци Караш, а други пут као *Varsat* с југоисточне стране Бечкеречког језера.⁷⁰ На још једној Отенсовој карти Вршац је такође приказан два пута – као *Varsaz* југоисточно од Темишвара, на реци Караш, а други пут као *Varsat* јужно од Бечкеречког језера и северно од Панчева. Мезешомљо (*Mosesombo*) је тврђава с једном кулом у равници источно од Темишвара и североисточно од „горњег“ Вршца, док Ершомљо није учртан на овој карти која приказује само околину Београда.⁷¹

На географској карти Угарске Герарда и Леонарда Валка *Ersomelo* је тврђавица с једном кулом на граници с Влашком и Трансилванијом (као на картама Данкертса и Хомана), док је Вршац (*Versttz*) приказан тачком и прилично тачно лоциран у односу на Делиблатску пешчару, Панчево, Варадију и Уј Паланку (Нову Паланку на Дунаву). Ту су такође удвојени стари и нови топоними, пошто су Харан и Пожежена приказани на Дунаву западно од Нове Паланке, према Панчеву. На карти је приказано и фамозно Бечкеречко језеро.⁷² На још једном производу низоземске картографије ситуација је слична. У питању је карта Угарске Петера Шенка, на којој је *Ersomelo* тврђава с три куле на граници с Влашком и

⁶⁹ Guillaume de L'Isle, *Le Royaume de Hongrie et des pays qui en dependoient autrefois...*, Amsterdam 1742. За разлику од ове, карта истог аутора из исте године (поновљено издање из 1703), рађена према Марсиљију, сасвим тачно приказује рељеф и насеља Баната. Вршачка кула је приказана на брегу изнад Вршачког рита, и, наравно, нема Ершомља: Guillaume de L'Isle, *Carte particuliere de la Hongrie, de la Transilvanie, de la Croatie, et de la Sclavonie. Dressee sur les observations de Mr. le Comte Marsilli et sur plusieurs autres Memoires*, Paris 1717, Amsterdam 1742.

⁷⁰ Joachim Ottens, *Novissima tabula Regni Hungariae et regio quondam ei unitarum ut Transilvaniae, Valachiae, Moldaviae, Serviae*, in: *Theatre de la Guerre d'Hongrie et Lieux Circonvoisins, selon les plus Exacts Auteurs Geographiques Nouvellement Represente*, Amsterdam [1710]. Скоро идентична овој је карта: Matthaus Seutter, *Nova et accurata Hungariae cum adiacentibus regionibus et principatibus tabula*, Augsburg 1727.

⁷¹ Joachim Ottens, *Nieuwe en Accurate Caart van de Omleggende Lande van Belgrado als mede des selfs Belegeringh*, Amsterdam 1717. Скоро идентична карта (само што нема Мезешомљо): Daniel Bene, *Accurate Karte des Landes Belgrado Temeswar und Peterwardeinn da die batalie surgefällen zwischen dem Keyser und Grossen Turck den 5 August 1716*, Hamburg 1716?

⁷² Gerard Valk, Leonard Valk, *Hungaria Generalis, divisa in proprie dictam Hungarium, Principatum Transylvaniam, Regiones Dalamatiae, Sclavoniae, Moldaviae, Valachiae, Bulgariae, Croatiae, Bosniae, Serviae, Romaniae et Bessarabiae*, Amsterdam cca 1700.

Трансилванијом (као на картама Данкертса и Хомана), док је Вршац (*Varsaz*) приказан тачком источно од Темишвара и југоисточно од Денте.⁷³ У овом погледу веома је слична и једна карта Матеуса Зојтера из 1740. године. Дента је југозападно од Вршца, док је Вршачки рит уцртан релативно тачно, дакле знатно јужније од Вршца, поред Алибунара. Истовремено, тврђава Ершомљо је близу влашке границе, северозападно од Мехадије. За разлику од Зојтеровог издања из 1727, нема ни Бечкеречког језера ни другог Вршца поред њега.⁷⁴

Крајем XVII и почетком XVIII века, у време Великог Бечког рата и после њега, аустријски инжењери и картографи су на терену израђивали нове, тачније географске карте и планове. Међутим, те карте и планови третирали су као војна тајна и нису били доступни широј јавности. Зато су европске картографске куће, како би задовољиле повећано интересовање за приказима ратних попришта, наставиле да преузимају и прештампавају ранији, погрешан картографски материјал.⁷⁵ Отуда се и на географским картама из прве половине XVIII столећа још увек упорно уцртава Ершомљо, паралелно са погрешно лоцираним Вршцем. Према нашем сазнању, најранија географска карта која је тачно приказала положај Вршца, а потпуно изоставила фиктивни Ершомљо, је карта Трансилваније Ђованија Моранди Висконтија, штампана у Сибињу 1699. године. Аутор је свакако имао директан увид у стање на бојишту крајем Бечког рата или је имао тачне податке које су му прибавили војни извори. Зато је његова карта, на којој се види и пола Србије, веома тачна, са приказаним бројним насељима. На овој карти Вршац је уцртан на брегу изнад мочваре, тј. Великог и Малог вршачког рита.⁷⁶

⁷³ Peter Schenk, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et principatus Transylvaniae typus*, Amsterdam 1705.

⁷⁴ Matthaus Seutter, *Nova et accurata Hungariae cum adiacentibus regionibus et principatibus tabula*, Augsburg 1740.

⁷⁵ Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља*, 77, 84, 89, 97.

⁷⁶ Giovanni Morando Visconti, *Mappa della, Transilvania, e Provintie contigue nella qualesivedano li Consini dell'Ongaria eli Campam fatti dalli; Arpate Cesaree in quelle ultime guere*, Metz. Stephane Welzer, Hermannstadt (Sibiu) 1699.

Сл. 3 W. Lazius, *Karte des Konigreichs Ungarn. Regni Hungariae Descriptio Vera*, Vienne 1556.

Сл. 4 M. Zundt, *Nova totius Ungariae descriptio*, 1567.

Сл. 5 J. Sandrart, *Neue Land-Tafel von Hungarn und dessen incorporirten Königreichen und Provinzen*, Nürnberg 1664.

Сл. 6 *Ungariae Loca Praecipua Recens Emendata atque Edita*, per Ioannem Sambucum Pannonium, 1579.

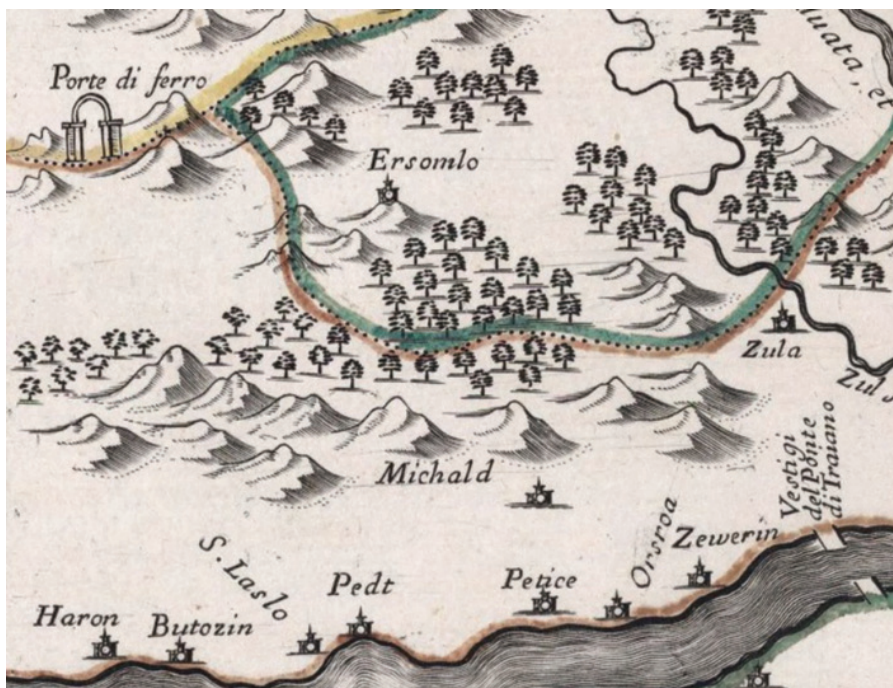
Сл. 7 G. Mercator, *Walachia, Servia, Bulgaria, Romania*, Amsterdam 1589.

Сл. 8 N. Sanson, *Hungrie, Transilvanie, Esclavonie, Croacie, Bosnie, Dalmacie*, Paris 1665.

Сл. 9 М. Stier, *Landkarten des Konigreichs Ungarn*, Wien 1664.

Сл. 10 G. Cantelli da Vignola, G. G. Rossi, *Descrizione delli Principati della Moldavia e Valachia*, Roma 1686.

Сл. 11 G. Cantelli, G. G. Rossi, D. Rossi, *Vngaria Occidentale*, Roma 1689.

Сл. 12 J. B. Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio*, Nürnberg cca 1715.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul
– *Tapu tahrir defterleri* 290, 579.

Извори – Primary Sources

Čelebi E., *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, prevod i komentar H. Šabanović, Sarajevo 1979.

Nicolaus Oláh, *Hungaria*, in: *Adparatus ad historiam Hungariae*, ed. M. Bél, Posonii 1735, 1–41.

– Картографски извори – Cartographic Sources

Abraham Ortelius, *Hungariae descriptio, Wolfgango Lazio Auct[ore]*, Antwerp 1572, 1579, 1580, 1584, 1612.

Alexis-Hubert Jaillot, *Le Royaume de Hongrie et les Etats qui en ont este sujets et qui font presentement la Partie Septentrionale de la Turquie en Europe*, Paris cca 1700.

[Anonimus], *Hungariae Regnum*, [s. d.]

[Antonio Lafreri?], *Nova descriptio totius Hungariae*, Roma 1559.

Christoph Riegel, *Accurate Landkarte des Königreichs Hungarn*, Nürnberg 1700?

Clement de Jonghe, *Totius Regni Hungariae Maximaque Partis Danubii Fluminis una cum adjacentibus et finitimis Regionibus*, Amsterdam [1662], in: *Tabula Atlantis* 1675.

Claes Janszoon Visscher, *Nova et recens emendata totius Regni Ungariae una cum adiacentibus et finitimis regionibus*, Amsterdam 1624.

Cornelis Danckerts, *Nova et recens emendata totius Regni Ungariae una cum adjacentibus et finitimis regionibus excudebat C. Danckertz*, Amsterdam 1657; изд. Dancker Danckerts 1663.

Cosmographia Jacobo Angelo interprete, cum tabulis Henrici Martelli Germani, Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, *Codex Magliabechianus* XIII, 16, fol. 120v–121; фототипско издање: *Ptolomei Cosmographia*, A. I. Fontana, S. Gentile, A. Cattaneo, Firenze 2004.

Daniel Bene, *Accurate Karte des Landes Belgrado Temeswar und Peterwardeinn da die batalie surgefällen zwischen dem Keyser und Grossen Turck den 5 August 1716*, Hamburg 1716?

Frederick de Witt, *Danubius Fluvius Europæ Maximus a Fontibus ad Ostia*, Atlas Major Bd. 63, Tvl. 22, 23b, Amsterdam 1660, 1720.

Frederick de Wit, *Nova totius Hungariae, Transylvaniae, Serviae, Romaniae, Bulgariae, Walachiae Moldaviae, Slavoniae, Croatiae, Bosniae, Dalmatiae maximaque partis Danubii fluminis descriptio*, Amsterdam 1682.

Frederick de Wit, *Novissima et emendata delineatio Hungariae una cum adjacentibus et finitims regionibus*, Amsterdam circa 1668.

Frederick de Witt, *Regni Hungariae et Regionem quae ei quondam suere unitae ut Transylvaniae, Valachiae, Modaviae, Serviae, Romaniae, Bulgariae, Bessarabiae, Croatiae, Bosniae, Dalmatiae, Slavoniae, Morlachiae, Ragusanae Reipublicae maximaque partis Danubii fluminis novissima delineatio cum privilegio*, Amsterdam, [cca. 1670], 1686.

Gerard Mercator, *Hungaria*, in *Gerardi Mercatoris L'Atlas ou Méditations Cosmographiques de la Fabrique du Monde et Figure diceluy*, Amsterdam 1585, 1595, 1630. Издање J. Hondius, *Atlas minor Gerardi Mercatoris, a I. Hondio plurimis aeneis tabulis auctus et illustratus*.

Amsterodami Excusum in aedibus Iudoci Hondij, venunt etiam apud Cornelii Nicolai, item apud Ioannem Ianssoniu Arnheimi, Amsterdam 1607, cca 1610, 1613–1616.

Gerhard Mercator, *Walachia, Servia, Bulgaria, Romania*, Amsterdam 1589; ed. J. Janson, Amsterdam 1631.

Gerard Valk, Leonard Valk, *Hungaria Generalis, divisa in proprie dictam Hungarium, Principatum Transylvaniam, Regiones Dalamatiae, Sclavoniae, Moldoviae, Valachiae, Bulgariae, Croatiae, Bosniae, Serviae, Romaniae et Bessarabiae*, Amsterdam cca 1700.

Georg Matthäus Vischer, Matthias Greischer, *Ungaria cum finitimis provinciis antiquitus nunc noviter et aucta edita*, Wien 1682.

Gerrit van Schagen, *Theater Des Oorlogs in Hongarye Tussen De Keyserlyke en de Turken / Theatre de la Guerre en Hongrie entre les Imperiaux et les Turcs*, Deen Hague 1729.

Giacomo Cantelli, Giacomo Giovanni Rossi, *Corso del Danubio da Belgrado fino al Mar Nero con la Provincia, che intorno al medesimo si trovano*, Roma 1684.

Giacomo Cantelli da Vignola, Giacomo Giovanni Rossi, *Descrizione delli Principati della Moldavia, e Valachia tolta...*, Roma 1686, 1692.

Giacomo Cantelli, Giacomo Giovanni Rossi, *L'Ungaria nuovamente descritta et accresciuta da varie notizie da Giacomo Cantelli da Vignola*, Roma 1686, 1692.

Giacomo Cantelli, Giacomo Giovanni Rossi, Domenico de Rossi, *Vngaria Occidentale: descritta da Giacomo Cantelli da Vignola*, Roma 1689, 1692.

G. A. Valvassore, *Nova descriptio totivs Vngariae*, Venezia 1553.

Giacomo Gastaldi, *Polonia et Hungaria Nova Tabula*, Venezia 1548.

Giacomo Giovanni Rossi, *Il Regno D'Ungaria Transilvania, Schiavonia, Bosnia, Croatia, Dalmatia*, Rome 1683, 1688.

Giovanni Morando Visconti, *Mappa della, Transilvania, e Provintie contigue nella qualesivedano li Consini dell' Ongaria eli Campam fatti dall. Arpate Cesaree in quelle ultime guere*, Metsz. Stephane Welzer, Hermannstadt (Sibiu) 1699.

Girolamo Ruscelli, *Polonia Et Hungaria Nuova Tavola*, Venezia 1598.

Guillaume de L'Isle, *Carte particuliere de la Hongrie, de la Transilvanie, de la Croatie, et de la Slavonie. Dressee sur les observations de Mr. le Comte Marsilli et sur plusieurs autres Memoires*, Paris 1717, Amsterdam 1742.

Guillaume de L'Isle, *Le Royaume de Hongrie et des pays qui en dependoient autrefois*, Amsterdam 1742.

Guillaume de L'Isle, *Tabula Hungariae et regionum quae praeterea ab ea dependent*, Aug. Vind. 1750.

Guillaume Sanson, *Cartes et Tables de la Geographie Ancienne et Nouvelle ou Methode pour s'Instruire Avec facilite de la Geographie, et Connoistre des Empires, Monarchies, Royaumes, Etats, Republiques, et Peuples*, Paris 1697, 1709.

Insularium illustratum Henrici Martelli Germani, Bibliothèque du château de Chantilly, Ms 698 (Ms 483), fol. 64v–65.

János Zsámboky, *Vngariae Tanst[etteriana] descriptio nvnc correcta*, [Vienna] 1566.

Jacob Sandrart, *Novissima et Accuratissima Toti Regni Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Transilvaniae cum adiacentib. Regnis et Privincis Tabula*, Nürnberg [1690].

Jacob von Sandrart, *Neue Land-Tafel von Hungarn und dessen incorporirten Königreichen und Provinzen: auß den besten Mappen verfertigt und gebessert*, Nuremberg 1664.

Jacob Sandrart, *Novissima et accuratissima toti Regni Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Bosniae, Serviae, Transilvaniae cum adiacentib. regnis et privincis tabula*, Nürnberg [1690].

Joachim Ottens, *Novissima tabula Regni Hungariae et regio quondam ei unitarum ut Transilvaniae, Valachiae, Moldaviae, Serviae*, in: *Theatre de la Guerre d'Hongrie et Lieux Circonvoisins, selon les plus Exacts Auteurs Geographiques Nouvellement Represente*, Amsterdam, [1710].

Joachim Ottens, *Nieuwe en Accurate Caart van de Omleggende Lande van Belgrado als mede des selfs Belegeringh*, Amsterdam 1717.

Joachim Ottens, *Theatre de la Guerre d'Hongrie et Lieux Circonvoisins, selon les plus Exacts Auteurs Geographiques Nouvellement Represente par Joachim Ottens. Novissima Tabula Regni Hungariae et Regio quondam ei unitarum ut Transilvaniae, Valachiae, Moldaviae, Serviae ...*, Amsterdam, [1710].

Jodicus Hondius, *Wallahia, Servia, Bulgaria Romanania*, in *Atlas minor Gerardi Mercatoris, a I. Hondio plurimis aeneis tabulis auctus et illustratus. Amsterodami Excusum in aedibus Iudoci Hondij, venunt etiam apud Cornelii Nicolai, item apud Ioannem Ianssonii Arnheimi*, Amsterdam 1607.

Johann Baptist Homann, *Fluviorum in Europa principis Danubii cum Adiacentibus Regnis nec non totius Graeciae et Archipelagi novissima Tabula*, Nürnberg 1705–1714.

Johannes Janssonius, *Hungariae Regnum*, Amsterdam 1666.

Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio*, Nürnberg cca 1715.

John Speed, *The Mape of Hungari*, London 1626.

Jonas Moore, *Hungaria*, London 1681.

Justus Danckerts, *Regni Hungariae, Graeciae et Moreae ac regionum quae et quondam fuere christiani... maximaeque partis Danubii fluminis*, Amsterdam [1688?].

Martin Stier, *Landkarten des Königreichs Ungarn ...*, Wien 1664.

Matthias Quad, *Hungariae loca precipua recens emendata, atque edita pera Ioannem Sambucum Pannonium ...*, Cologne 1592, 1600.

Matthaus Seutter, *Nova et accurata Hungariae cum adiacentibus regionibus et principatibus tabula*, Augsburg 1727, 1740.

Matthäus Seutter, *Transylvaniae, Moldaviae, Walachiae, Bulgariae*, Augsburg 1720–1740?

Matthias Zündt, *Nova totius Ungariae descriptio accurata diligens desumpta ex pluribus aliorum editis cosmographicis chartis et typis aereis incisa a Matthia Cynthio Norimbergensi Anno a Christo nato MDLXVII*.

Nicolas Berey, *Carte de Haute et Basse Hongrie Transilvanie Sclavonie, Croatie, et Dalmatie Dessignee sur les lieux par un Gentilhomme Hongrois*, Paris 1663.

Nicolas de Fer, *Le theatre de la guerre sur les frontieres des deux empires depuis Vienne jusques à Constantinople ou se trouvent la Hongrie : la Transilvanie, la Valaquie, la Moldavie, l'Esclavonie, la Bosnie, la Servie, et la Bulgarie, la republique de Raguse, et partie de la Dalmatie de l'Albanie, et de la Romanie*, Paris 1737.

Nicolas Sanson, *Cours du Danube*, Paris 1665.

Nicolas Sanson, *Hungrie, Transilvanie, Esclavonie, Croacie, Bosnie, Dalmacie*, Paris 1665.

Nicolas Sanson, *L'Empire des Turqs en Europe*, Paris 1665.

Nicolas Sanson, *La Partie Septentrionale de la Turquie en Europe*, in: Guillaume Sanson, *Cartes et Tables*, 1697, 1709.

Nicolas Sanson, *Principaute de Transilvanie*, Paris 1694.

Nicolas Sanson, Pierre Mortier, *Theatre de la Guerre en Hongarie Transilvanie etc*, Amsterdam, 1693, 1700.

Nicolaes Visscher, *Danubius fluvius Europae maximus, a fontibus ad ostia*, Amsterdam 1690.

Nicolaes Visscher, *Exactissima Tabula, qua tam Danubii Fluvii Pars media, ... quam Regiones adjacentes ut Hungaria, Slovonia, Croatia, Bosnia ... ostenduntur*, Amsterdam 1700.

Nicolaus Visscher, *Totius Regni Hungariae et adjacentium Regionum Tabula a[nno] 1687 ob res bellicas inter Christianos et Turcas exacte correcta ac innumeris locis aucta*, Amsterdam, [1687], 1690.

Nicolaus Visscher, *Totius Regni Hungariae et adjacentium Regionum Tabula a[nno] 1687 ob res bellicas inter Christianos et Turcas exacte correcta ac innumeris locis aucta*, Amsterdam, [1687], 1690.

Peter Schenk, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae Croatiae Sclavoniae Bosniae Serviae et principatus Transylvaniae...*, Amsterdam 1705.

Peter Schenk, Gerard Valk, *Hungariae Regnum*, Amsterdam 1690.

Pieter Schenk, Gerard Valk, *Walachia, Servia, Bulgaria, Romania*, Amsterdam 1670–1720.

Philip Lea, *A New Mapp of the Kingdom of Hungary and the States that have been Subject to it, which are at Present the Northern Parts of Turkey in Europe*, London 1686.

Pierre Mortier, *Le Cours de Danube*, Amsterdam, 1708.

Sigmund Birken von Betulius, Jakob von Sandrart, *Danubius fluviorum Europae princeps cum omnibus accessoriis fluminibus, et quae alluit regnis, provinciis ... a fonte ad ostia...*, Norimbergae 1684.

Ungariae Loca Praecipua Recens Emendata atque Editata, per Ioannem Sambucum Pannonium, Imp. Ms. Historicum. 1579, in *Theatrum Orbis Terrarum Abrahami Ortelii*, Antwerpen, 1581, 1584, 1612.

Tabula Hungariae ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigonien(sis) Cardin(alis) Secretariu(m) viru(m) exp(er)tum congesta, Ingolstadt 1528; факсимил: *Lázár Magyarország térképének (1528)*, Budapest 1998.

Theodor Danckerts, *Exactissima totius Danubii fluvii tabula et minores in eum influentes fluvii cum omnibus adjacentibus regionibus*, Amsterdam cca 1650–1690.

Vincenzo Coronelli, *Atlante Veneto, nel quale si contiene la descrizione geografica, storica, sacra, profana, e politica, degl'impery, regni, provincie, e stati, dell'universo ... accresciuto di molte tavole geografiche, non piu pubblicate*, Tomo I, Venetia 1693.

Vincenzo Coronelli, *Corso del Danubio da Vienna sin 'a Nicopoli*, in: *Theatro della Guerra, Tomo III. Ungheria*, Venetia 1690.

Willem Janszoon Blaeu, Johannes Blaeu, *Hungariae Regnum*, Amsterdam 1640.

Willem & Johannes Blaeu, *Walachia, Servia, Bulgaria, Romania*, Amsterdam 1647.

Wilhelm Pfann, Johann Hofmann, *Neüe und richtige abbildung dess gantzen Königreichs Ungarn sampt denen daran stossenden Ländern*, Nürnberg 1680?

Wolfgang Lazius, *Karte des Königreichs Ungarn 1556. Regni Hungariae Descriptio Vera*, Vienne 1556.

Литература – Secondary Works

Abraham Ortelius and the First Atlas: essays commemorating the quadricentennial of his death, 1598–1998, eds. M. van den Broecke, P. van der Krogt, P. Meurer, Houten 1998.

Almagià R., *On the Cartographic Work of Francesco Rosselli*, *Imago Mundi* 8 (1951) 27–34.

Bak B., *Roman editions of the Lazarus Maps*, *Studia Cartologica (Térképészeti Tanulmányok)* 13 (2006) 31–42.

Banfi F., *Two Italian maps of the Balkan Peninsula*, *Imago Mundi* 11 (1954) 17–34.

Bouloux N., *L'Insularium Illustratum d'Henricus Martellus*, *The Historical Review/La Revue Historique* 9 (2012) 77–94.

Engel P., *A Temesvári és Moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579)*, Szeged 1996.

Greppi C., *Martello (Hammer), Enrico (Heinrich)*, in: *Dizionario Biografico degli Italiani*, LXXI, Roma 2008, 75–77.

Halasi-Kun T., *Unidentified Medieval Settlements in Southeastern Hungary: Alba Ecclesia, Castrum Ér-Somlyó, Castrum Somlyó, and Maxond*, in: *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*, ed. Gy. Káldy-Nagy, Budapest 1976, 293–308.

Harms W., *Sambucus, Johannes*, in: *Neue Deutsche Biographie* 22 (2005) 405–406.

Hegyi K., *A török hódoltság várai és várkatonasága*, III, Budapest 2007.

Irmédi-Molnár L., *The Earliest Known Map of Hungary*, *Imago Mundi* 18 (1964) 53–59.

Karrow R. W., *Mapmakers of the Sixteenth Century and Their Maps: Bio-Bibliographies of the Cartographers of Abraham Ortelius, 1570*, Chicago 1993.

Kratochwill M., *Lazius, Wolfgang*, in: *Neue Deutsche Biographie* 14 (1985) 14–15.

Stegen L. ed., *Lazarus Secretarius: The First Hungarian Mapmaker and His Work*, Budapest 1982.

Timár G., Molnár G., Székely B., Plihal K., *Orientation of the Map of Lazarus (1528) of Hungary – Result of the Ptolemaic Projection?*, in: *Cartography in Central and Eastern Europe*, eds. G. Gartner, F. Ortig, Berlin – Heidelberg 2010, 487–496 (= idem, *The Map of Lazarus (1528) of Hungary and the Ptolemaic Projection*, in: *Proceedings of the First ICA Symposium for Central and Eastern Europe 2009*, eds. G. Gartner, F. Ortig, Vienna 2009, 683–693).

Török Zs., *Renaissance Cartography in East-Central Europe, ca. 1450–1650*, in: *History of Cartography III, Cartography in the European Renaissance*, ed. D. Woodward, Chicago–London 2007, 1806–1851.

Zirojević O., *Panonska urbana kultura*, Beograd 2015.

Zirojević O., *Turci u Podunavlju*, I, Pančevo 2008.

Брмболић М., *Вршацки замак*, Београд 2009. [Brmbolić M., *Vršacki zamak*, Beograd 2009]

Гаудењи Т., Јовановић М., *Лазарева карта Угарске*, Зборник радова Географског института САНУ „Јован Цвијић“ 62/2 (2012) 117–131. [Gaudenji T., Jovanović M., *Lazareva karta Ugarske*, Zbornik radova Geografskog instituta SANU „Jovan Cvijić“ 62/2 (2012) 117–131] (English version: Gaudenyi T., Jovanović M., *Lazarus' Map of Hungary*, *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA* 62/2 (2012) 117–131)

Ивић А., *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско-поморишке границе (1703)*, Нови Сад 1929. [Ivić A., *Istorija Srba u Vojvodini od najstarijih vremena do osnivanja potisko-pomoriške granice (1703)*, Novi Sad 1929]

Историја српског народа, III/1, ур. Р. Самарџић, Београд 1993. [Istorija srpskog naroda, III/1, ur. R. Samardžić, Beograd 1993]

Калић Ј., *Најстарија карта Угарске Tabula Hungariae*, Зборник радова Византолошког института 24–25 (1986) 423–436. [Kalić J., *Najstarija karta Ugarske Tabula Hungariae*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 24–25 (1986) 423–436]

Катић С., *Кнежевачко Потисје под турском влашћу*, у: *Историја Новог Кнежевца и околине*, ур. В. Крстић, Нови Кнежевац 2003, 135–209. [Katić S., *Kneževačko Potisje pod turskom vlašću*, in: *Istorija Novog Kneževca i okoline*, ed. V. Krestić, Novi Kneževac 2003, 135–209]

Крстић А., *Из историје средњовековних насеља Југозападнoг Баната (15. век – прва половина 16. века)*, Зборник Матице српске за историју 73 (2006) 27–55. [Krstić A., *Iz istorije srednjovekovnih naselja Jugozapadnog Banata (15. vek – prva polovina 16. века)*, Zbornik Matice srpske za istoriju 73 (2006) 27–55]

Крстић А., *Између брега и рита: Ер(д)шомљо – Вршац у средњем веку*, Београд 2019. [Krstić A., *Između brega i rita: Er(d)šomljo – Vršac u srednjem veku*, Beograd 2019]

Томовић Г., *Територија Србије на картама до 1600. године*, Србија и суседне земље на старим географским картама, Београд 1991, 21–52. [Tomović G., *Teritorija Srbije na kartama do 1600. godine*, in: *Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama*, Beograd 1991, 21–52]

Ћирковић С., *Устанак банатских Срба*, Рад Музеја Војводине 37–38 (1995–1996) 239–245. [Ćirković S., *Ustanak banatskih Srba*, Rad Muzeja Vojvodine 37–38 (1995–1996) 239–245]

Шкаламера Ж., *Картографија Србије и југословенских земаља од почетка XVI до краја XIX века*, Србија и суседне земље на старим географским картама, Београд 1991, 55–170. [Škalamera Ž., *Kartografija Srbije i jugoslovenskih zemalja od početka XVI do kraja XIX veka*, in: *Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama*, Beograd 1991, 55–170]

Aleksandar KRSTIĆ

HISTORY OF A CARTOGRAPHIC MISCONCEPTION – ÉRSOMLYÓ (VRŠAC) IN OLD GEOGRAPHIC MAPS

Summary

The fortress of Érsomlyó in present-day south Banat, located on the hill above the eponymous marketplace, was shown in several geographic maps in the last decades of the 15th and first decades of the 16th centuries. In addition to two maps made in Florence by Henricus Martellus, its most important presentation is on Lázár's map *Tabula Hungariae*, printed in 1528. For a long time after it fell under Ottoman rule (1552) and having permanently changed its name into Vršac in the second half of the 16th century, Érsomlyó continued to "live" in geographic maps printed across Europe. This cartographic duration of Érsomlyó from the second half of the 16th until the first half of the 18th centuries had nothing in common with modern Vršac. It was a long-standing and persistent cartographic misconception, which was repeated over and over again, and which, in fact, testified to the lack of knowledge about the geography of European provinces of the Ottoman Empire in Western Europe. The paper shows how this misconception was created, how it was maintained and changed in numerous cartographic editions up until the time when Banat was incorporated into the Habsburg Monarchy in 1716 and somewhat after that.

Cartographers who used Lázár's map during the 16th century, such as Wolfgang Lazius, János Zsámboky and others, were aware of its unusual orientation (rotated by around 45–50° towards the east relative to the usual north–south orientation), but despite this, they often incorrectly copied these data in their publications. This was also the case with the Banat towns of Érsomlyó and Mezősomlyó (located north of Vršac, near present-day Şemlacu Mare and Gâtaia in Romanian Banat). The presentation of fortresses Érsomlyó and Mezősomlyó, tilted more or less to the east, was repeated in maps created in the second half of the 16th, during 17th and in the first half of the 18th centuries. In some of these maps, these fortresses are placed on tops of two hills rising above the Banat plain, and sometimes as fortresses on the eastern border of Banat towards Transylvania and Wallachia. The explanation of their wrong location may be the fact that after Banat fell under Ottoman rule, its real geography was insufficiently known to European cartographers, who usually just copied data from old geographic maps of Hungary and the neighbouring countries of South-Eastern Europe. In some maps from this period, Érsomlyó and Mezősomlyó are not shown with designations for fortresses, but only with circles as inhabited places.

Finally, from the second half of the 17th century, particularly at the time of the Great Turkish War, Vršac also began to appear in European geographic maps. It appeared even more frequently in the maps from the first half of the 18th century, when Banat was already under Habsburg rule. In these maps, Vršac is more or less correctly located. However, in some geographic maps from this period, Érsomlyó was still recorded in parallel with Vršac, as a fortress or settlement, along the border of Transylvania and Wallachia.

Чланак примљен: 29. 05. 2020.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 07. 07. 2020.